

Zakladnica idej in kontekstov

ŽIGA BRDNIK

Zgodovina je učiteljica življenja – *Magistra Vitae* – je pred dvesto leti zapisal Cicero. In nič manj to ne velja danes, ko smo jo na različnih formatih in nosilcih začeli zapisovati tudi v gibljivih sličicah. Če nekoliko popreprostim: medtem ko so arhivarji neke vrste filmski arheologi, ki ohranjajo filmsko dediščino – trakove, kasete, magnetofone in znanje, kako jih brati –, so arhivisti filmski zgodovinarji, ki vso to maso in kaos nanje zapisanih koščkov informacij urejajo in med seboj povezujejo v smiselno celoto. Njihova vloga nikakor ni preprosta, saj se morajo bolj kot vsi njihovi kolegi doslej prilagajati bliskoviti hitrosti tehnološkega razvoja filmskega medija in nosilcev ter se znajti med ne le vedno večjo, ampak vedno hitreje večajočo se množico zapisov nanje.

Z nasmeškom na obrazu in žarom v očeh

Ena najbolj izkušenih v tem početju pri nas je Jožica Hafner, sicer že upokojena, a nikakor mirujoča arhivistka, ki je to delo skoraj štiri desetletja opravljala za RTV Slovenija, zdaj pa se še vedno z veseljem odzove klicem nekdanjih kolegic ali kolegov, nujno potrebnih filmskega smerokaza. No, ko ravno ne obdeluje bližnjega polja, kjer si odpočije neprestano delujoč um z nešteto delujočimi povezavami tako, da utruji telo s fizično aktivnostjo. »Vse, kar jemo, je domače,« je povedala, ko je ob obisku njene domačije v Dolu pri Hrastniku njen mož Milan postregel s kosilom. Pri njej so se letos zaradi izredne situacije srečali tudi vsi dosednji dobitniki in dobitnice nagrade kosobrin, ki jo za neavtorske filmske poklice vsako leto podeljuje Društvo slovenskih režiserjev. »Morda bo, če bo tole še nekaj časa trajalo, to postala tradicija,« je na pol v šali na pol zares odvrnila sogovornica, ki je kosobrina za svoje arhivsko delo prejela leta 2017. Vztrajala je, da je skupni obed

JOŽICA HAFNER NA PODELITVI PRIZNANJA KOSOBRIN V PORTOROŽU LETA 2017, FOTO: KATJA GOLJAT IN MATJAŽ RUŠT

nujen sestavni del intervjuja; ideja je bila v času pomanjkaj socialnih stikov zelo dobrodošla, ob kozarcu vina pa se nama je še bolj razvezal jezik. »Ravno sem zbirala gradivo za portret letošnjega dobitnika Borštnikovega prstana Petra Boštjančiča. Še vedno me kdaj pa kdaj pokličejo in z veseljem se odzovem. Veliko njegovih predstav sem videla v

živo, zato je še posebej zanimivo,« je pojasnila z nasmeškom na obrazu in žarom v očeh.

Vedno, ko teče beseda o umetnosti in arhivih, obraz so-govornice zasije. Ugasne samo ob (pre)več pogovora o vozlih zgodovine, ko se začuti teža njene surovosti in brutalnosti, kar film prenaša bolj plastično in neposredno kot katerikoli drug medij doslej. A to se zgodi le za hip; zaščitni oklep pred pretiranim pesimizmom je po dolgoletnem brskanju po izjemno pestri in kruti zgodovini preteklega stoletja, ujeti na filmski medij, ojačan z neprekosljivo radovednostjo in čutom za humanost. Če je prva prirojena, je drugi oblikovan skozi ljubezen do umetnosti. »Arhivistka mora imeti širino. Ne gre namreč samo za to, da pregleduješ gradivo in ga klasificiraš, ampak da poznaš kontekst. Mene že od nekdaj zanima film, poleg njega pa tudi gledališče, glasba, likovna umetnost, zato mi to ni nikoli povzročalo preglavic, ampak mi je v užitek,« je pojasnila slavistka z ljubljanske Filozofske fakultete.

»Najprej sem želela študirati režijo, pa mi ni uspelo, zato sem se vpisala na Filozofsko fakulteto. Na RTV sem prišla kot lektorica in nato zamenjala kolegico v arhivu, ki je šla na porodniško. Ko se je vrnila, ni želela več nazaj, in tako sem jo za stalno zamenjala. Takrat sem spoznala, da sem si to v bistvu že od začetka želela, še bolj kot ustvarjati lastne filme. Kot pravijo: človek obrača, Bog pa obrne.«

Časovni stroj

Naslednji spomin – posnetek – jo hitro odvede na naslednjo povezavo, asociacijo, anekdoto, srečanje, točko v času in prostoru. Če se nekoliko poigramo s filmskimi podobami – ironično prihajajočimi iz filmske prihodnosti in ne preteklosti – poseduje časovni stroj. Z nešteto podobami, ki jih je videla in sama sortirala, ima namreč podroben vpogled v več časovnih pasov. V depozu arhiva RTV Slovenija, ki je – kako filmsko – v drugi kleti hiše na Kolodvorski, je namreč spravljanih več kot 30.000 35- in 16-milimetrskih filmski trakovi in še mnogokrat toliko dokumentov, zvočnih zapisov in drugih nosilcev vsega, kar sta radio od leta 1928 in televizija od leta 1958 ustvarila in zbrala. »Če se nekdo temeljito zakoplje v ta arhiv, dobi vpogled v celotno slovensko zgodovino in velik del svetovne zgodovine po drugi svetovni vojni,« hitro naleze človeka z ljubeznijo do arhivov. Ne, ti niso zgolj neka mrtva stvar za spravljanje minulih stvari, so tudi zakladnica za razumevanje sedanjosti in zamišljanje prihodnosti.

Kako časovni stroj deluje, lepo pričata dva primera. Spominja se, kako je igralec in zdaj ravnatelj ljubljanske Drame Igor Samobor za neko vlogo študiral moderatorje iz

osemdesetih let prejšnjega stoletja. »Najbrž so mu bili teksti v veliko pomoč, ob gledanju pa se je še zelo zabaval.« Poleg študija vloge, pomenov in kontekstov pa si je možno prek starih posnetkov približati tudi modo in arhitekturo preteklih obdobij, da je film čim bolj avtentičen. »Ogledaš si lahko na primer posnetke iz devetdesetih in tako dobiš vsestransko podobo tistega časa. To je zelo dragoceno, saj lahko iz prve roke vidiš, kako je dejansko bilo, vsak ima namreč svojo sliko spomina nekega časa,« je razložila. Eno bolj zanimivih odkritij se ji je zgodilo tik pred upokojitvijo, ko je našla misteriozni filmski projekt *Devet krogov nekega raja* ali *Vodnik po Ljubljani*, ki so ga snemali na začetku sedemdesetih in nikoli dokončali. »Na naših arhivskih policah sva s kolegom Acom odpirala nešteto starih filmskih škatel, kjer je bilo odlično ohranjeno, vendar popolnoma neurejeno filmsko gradivo. Kologica Majda Širca in kolegi iz naše Mediateke so se res namučili, da je iz tega nastal dokumentarec, ki je odkrival neko zanimivo obdobje našega mesta iz vseh vidikov.«

Vedno v stiku z ljudmi

Vsakogar, ki se je z njo pripravljen podati na to pot v preteklost, z veseljem vzame s seboj. »Najraje imam, če sta filmar ali filmarka odprta za debato, je pa dobro, če prideta z vsaj približno izdelano idejo, kaj bi rada pokazala. Potem lahko skupaj iščemo, raziskujemo in se medsebojno učimo ter usmerjamo,« je pojasnila. Prav v interakciji z ljudmi najbolj uživa, saj tam nabira nove uvide, vtise in znanja. »Vsak dan ob jutranji kavici pred RTV-jem smo s kolegi in kolegicami iz drugih redakcij predebatirali gledališko premiero preteklega dne, aktualen film ali koncert; tako sem bila vedno na tekočem z najnovejšimi novicami, seveda pa tudi s trači iz hiše in politike,« se je nasmehnila. Pri svojem delu je imela priložnost spoznati večino pionirjev slovenske televizije in številne filmarje ter filmarke. »Medtem ko smo iskali gradivo, smo se tudi veliko pogovarjali. Tako sem iz prve roke izvedela marsikaj o filmski umetnosti, pa tudi njihove osebne zgodbe.« Ja, arhiv očitno res deluje katarzično in odpre človeka, ne le zgodovinsko, ampak tudi osebnostno, kar je bilo čutiti tudi ob intervjuju, ki se je od kosila zavlekel v mračni jesenski popoldan.

Houston, imamo problem

Zelo zabavno ji je bilo sodelovati na primer pri filmu Žige Virca **Houston, imamo problem!** (2016), za katerega je zbirala arhivsko gradivo iz nekdanje Jugoslavije, in tako je avtor našel ogromno idej ter z najdenimi posnetki oblikoval končno strukturo filma. Nekatere posnetke – na primer Tita ob

JOŽICA HAFNER V ARHIVU RTV SLOVENIJA,
FOTO: BRANKO KLANČAR

dejanskem obisku v Houstonu – je bilo treba posebej naročiti in tudi tukaj je pomagala z usmeritvijo na lastnika pravic. »Ko je videl, kaj vse imamo na temo, je temu prilagodil tudi zgodbo, saj gre za tak tip filma. Ko sem si ga potem v kinu pogledala, sem bila še sama presenečena, kaj je nastalo.« Ob tem filmu, ki sodi v žanr »dokumentarca« – mešanice zgodovinskih posnetkov in njihove hkratne parodije – je tudi opozorila na manipulacijsko moč filma. »Pri tem filmu deluje zabavno, čeprav se, kot sem slišala, vsi niso zavedali, da gre tudi za šalo. Lahko pa ima manipulacija s sliko tudi resne posledice. Kako zložiš, zmontiraš posnetke, kateri zvok jim dodaš. Zavedati se je treba, da za tem stojijo ljudje,« je pojasnila.

Kako ti postopki delujejo, je lahko *in vivo* opazovala pri svojem delu. V arhiv RTV Slovenija namreč redno prihajajo ne le končni izdelki radijcev in televizijcev, ampak tudi surovo, nezmontirano gradivo. Tako je mogoče dobiti vpogled v več ur neobjavljenih odlomkov intervjujev Lada Ambrožiča Novljana, na primer, ali pa posnetke in snemalne načrte, ki jih je oklestila cenzura. »To je bila redkost, saj je bilo samo-cenzure dovolj!« Takšno obdobje, ki bi ga bilo ob neskončnih

političnih manipulacijah vsekakor vredno raziskati, je tudi osamosvojitve Slovenije, dodaja sogovornica. »V arhivu je prava zakladnica materialov, iz njih bi si lahko oblikovali veliko bolj jasno sliko takratnih dogodkov.« Hkrati jo na ta čas vežejo tudi razburljivi spomini: »Med vojno smo ves material vozili na varno v klet in potem spet gor, kjer so ga kar sproti montirali in oddajali v program.«

Arhiv odprt za vsakogar

Baza vsega njenega dela je podrobno in dlakocepsko delo po zastavljeni klasifikaciji. Ta je ogrodje vsakega arhiva, saj olajša delo vsem, ki ga uporabljajo – če je seveda dosledno upoštevana. »Še vedno delujemo po klasifikaciji, ki jo je agencija TANJUG prevzela od BBC in se mi zdi še vedno najboljša.« Hkrati jo dopolnjujejo z lastnimi izkušnjami in uvidi v gradivo. Posamezni posnetki so na primer pospremljeni celo s tako podrobnimi opisi, kot je izjava določenega politika na določeno temo. »Na kratko napišeš: ta in ta je rekel to in to ... Zato, da lahko z uporabniki takoj izbrskamo vse, kar je neki politik ali kdorkoli izjavil.« V klasifikacijo so zaradi praktičnih razlogov

vključili tudi posamične filmske podobe, motive, kot so: nasmejan obraz, črni oblaki, veter v krošnjah ... »Ko še nismo imeli tega in je nekdo prišel z idejo, da bi rad ponazoril neko zgodbo s črnimi oblaki, smo se zelo mučili, da to najdemo. Zdaj samo vtipkaš v iskalnik in v nekaj minutah vse najdeš.«

Najbolj pomemben je podatek, da je celoten arhiv odprt za vsakogar, saj gre za javno radiotelevizijo – torej ga lahko ob predhodni najavi uporablja vsak državljan ali državljanka, s tem pa tudi vsak filmar ali filmarka. »Ne morete si predstavljati, koliko materiala in idej za oddaje in filme, predvsem dokumentarne, še počiva v teh arhivih,« vabi sogovornica. Pri tem je treba plačati le prenos na nosilec in se postaviti v čakalno vrsto, ki po navadi ni kratka. »Sicer je pa vse odvisno od tipa naročila! Veliko lažje bi bilo, če bi bilo vse gradivo digitalizirano in katalog objavljen na spletu, saj bi si lahko posnetek ogledal že uporabnik sam, si zapisal potrebne podatke in zaprosil zanj v izvorni kakovosti. V tujini je to že standard, pri nas pa smo nekoliko počasnejši. Na žalost digitalizacija materialov nemalokrat poteka tudi neurejeno, saj se klasifikacija ne upošteva dosledno. Škoda je

dolgoročna, saj se je zaradi tega v digitalnem arhivu potem težje znajti.« Vse je povezano tudi s tem, kdo to delo opravlja. »To delo moraš imeti rad, mora te zanimati. Na žalost se je večkrat dogajalo, da so v arhiv 'parkirali' tiste, za katere niso vedeli, kam bi z njimi,« se boji za nasledstvo.

»Najdite mi posnetke francoske revolucije«

Da se zavedanje o arhivih in nosilcih filmskega gradiva počasi izgublja, jo nekoliko skrbi, hkrati pa nemalokrat tudi zabava. Pri zahtevkih za gradivo se pozna tudi generacijska razlika, saj nekateri mlajši kolegi in kolegice ne poznajo ne filmske zgodovine ne tehnologije filma. »Si morate misliti, da so mi kdaj že naročili posnetke francoske revolucije,« se je zarežala. In se takoj za tem zresnila: »Saj je smešno, ampak ko pomisliš, o kakšnem neznanju o začetkih filma to priča, več ni.« Tudi kot celota se velikokrat ne zavedamo pomena arhiviranja in beleženja časa, ki nam vedno znova polzi skozi prste. »V našem arhivu imamo nešteto posnetkov druge svetovne vojne, prve pa skorajda nič. Pa je bilo mnogo ljudi, ki so jo doživeli, tudi po drugi vojni še živih. Ne razumem, zakaj jih takrat to ni zanimalo in jih niso posneli. Do leta 1962 je bila živa tudi nesojena žena Ivana Cankarja Štefka Löffler, pa od nje nikjer nimamo nobenega posnetka,« se ji še zdaj izriše vprašaj na čelu, ko o tem razmišlja.

Njej tudi po upokojitvi brskanje po arhivih še naprej predstavlja veliko radost, saj v nespečnih nočeh pogosto zajadra v ruske, nemške, ameriške arhive in se v njih izgublja za več ur. »Ko me neka stvar potegne, se zavem, da je jutro, šele ko skozi okno posije sonce.« Iz te radosti je tudi sama nekajkrat uredila manjkajoča gradiva. Zelo dobro se spomni, kako sta po ruskih arhivih s kolegom brskala za posnetki slovenskih komunistov. »Tudi tukaj na koncu štejejo osebna poznanstva. Ker sem na eni od konferenc spoznala vodjo ruskega Arhivskega inštituta, mi je uredil prepustnico. Tako sem spoznavala kolege in kolegice z različnih koncev sveta in še zdaj smo velikokrat na zvezi.« In če si kdo misli, da bo ta poklic izumrl, se krepko moti, saj dobre arhiviste in arhivistke, ravno nasprotno, vedno bolj krvavo potrebujejo. »Tudi ameriška akademija, nekatere univerze in studii neprestano objavljajo nova delovna mesta na tem področju. Ampak za to sem že malce prestara, pa še časi so čudni,« je povedala in pokazala skozi okno, skozi katero so sijali zadnji sončni žarki prelepega dne.